



LUND UNIVERSITY

Review of Kersti Markus, "Visual culture and politics in the Baltic Sea region, 1100–1250."
(2020)

Wienberg, Jes

Published in:
Fornvännen

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2021). Review of Kersti Markus, "Visual culture and politics in the Baltic Sea region, 1100–1250."
(2020). *Fornvännen*, 116(4), 344-346.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

ture stone Ardre church VIII. In my opinion, the fettered man on the Valsgårde scabbard (as well as the men on the Oseberg wall hanging) are to be regarded as prisoners of war, which very much corresponds to the martial character of the object and the entire burial (and also to the martial iconography of the Oseberg textile).

Concerning the Vendel Period pressblech iconography, Andersson is overly reserved (p. 108–117) and does not talk about some of the main interpretative approaches – the ‘victory helper’ motif, the Úlfheðnar topic, bear symbolism, and the relation to Scaldic poetry. The regarding chapter is almost exclusively descriptive. One final remark concerning style: I am not convinced that stånd (‘boner’) is a proper term to describe the phallic figurine from Rällinge (pp. 182–183), even in a popular scientific volume.

To conclude, I want to stress that most of the points of criticism mentioned above arise from the viewpoint of a specialised researcher. For the addressed general readership, they are not of much relevance. Overall, the book is a very appropriate popular introduction, highly welcome and recommendable, and a useful overview of the material even for trained archaeologists and other researchers.

Sigmund Oehrl

Institutionen för arkeologi och antikens kultur
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
sigmund.oehrl@ark.su.se

Kersti Markus, *Visual culture and politics in the Baltic Sea region, 1100–1250*. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450. Leiden/ Boston. 2020. 411 s. ISBN 978-90-04-42616-0.

När kalla krigets järnridå rostade sönder öppnade sig nya möjligheter för samarbete och forskning. I projektet ”Culture Clash or Compromise” (1998–2002) möttes forskare för att beskriva och förklara utvecklingen runt Östersjön ca 1100–1400. Projektledaren Nils Blomkvist presenterade sin bild i den stora syntesen

The Discovery of the Baltic (2005), om katolska kyrkans roll i ”europeiseringen” av Baltikum.

Nu föreligger en ny djärv syntes om Östersjön i medeltiden. Men där den första monografin var skriven av en historiker inspirerad av Immanuel Wallersteins världssystemteori, är den andra inspirerad av ”visuella studier”, där konsten tolkas i en politisk och ideologisk kontext, och av den senaste danska korstågsforskningen.

Konsthistorikern Kersti Markus presenterar i monografin *Visual culture and politics in the Baltic Sea region, 1100–1250* (2020) en spännande berättelse, där skriftliga källor kompletteras med resultaten från arkeologiska undersökningar, ikonologiska tolkningar och landskapsanalyser. Arbetssättet ligger i förlängning av den tvärvetenskapliga skandinaviska kyrkoarkeologin från 1980- och 90-talet. Men här tillkommer en vinkling mot visuella uttryck, som först prövades i Markus svenska doktorsavhandling *Från Gotland till Estland* (1999).

Visual culture and politics in the Baltic Sea region, 1100–1250 är en påkostad och snyggt layoutad bok med hårda pärmar, klart disponerad samt välillustrerad med pedagogiska färgkartor, ritningar samt fotografier i svartvitt eller färg. Markus leder läsaren säkert genom argumentationen – ända från första sidan om försvaret av hennes egen avhandling till ett välformulerat efterord om konst och politik i ett gränsland – utan att man någonsin har tråkigt.

Boken inleds med förord och tack, förteckning över illustrationer och förkortningar. Sedan följer fem huvudkapitel: Kap. 1, ”Visual Sources and Danish Crusades” (s. 1–14) om kyrkoforskningen i Estland, Lettland och Skandinavien, forskningen om korståg samt den visuella metodiken. Kap. 2, ”Visual Rhetoric in Denmark in the Period of the Baltic Crusades” (s. 15–129) om arkitektur, politik och ideologi i den danska Valdemarstiden 1157–1241. Ambitionen att skapa ett nytt nordiskt Jerusalem diskuteras med exempel som kyrkorna i Kalundborg och Store Heddinge, rundkyrkorna från S:t Michael i Schleswig till Nylars på Bornholm, rundtornskyrkorna, trekantsreliefen vid Ribe domkyrka, dopfuntarna i Valleberga och Tryde samt de romanska kalkmålningarna med stridsscener. Kap. 3, ”Visual Performances of Power in

Sweden" (s. 130–189) om landskap och kyrkor i Västergötland, Östergötland, Mälardalen och vid Kalmarsund, särskilt rundkyrkorna, men även Hossmo och Halltorp i Möre samt reliefen i Heda kyrka. Kap. 4, "From Trade to Crusade: Visby" (s. 190–234) om köpmannakyrkor, betydelsen av Olavskyrkor längs handelsrutten till Kiev, förekomsten av köpmän och korsfarare i Visby samt Mariakyrkan och Helgeandskyrkan. Sistnämnda oktagonbyggnad tolkas som en Heliga Gravens kyrka vid sista hamnen på segelleden till de hedniska länderna uppförd på initiativ av den danska ärkebiskopen Anders Sunesen. Kap. 5, "Manifesting a Presence in Livonia and Estonia" (s. 235–351) om befästningarna i Uxküll och Holme vid floden Daugava (eller Dyna) i Lettland, Mujaste på Saaremaa (eller Ösel) som platsen för en dansk befästning 1206, det svenska korståget och nederlaget vid Lihula i Estland 1220 samt etableringen av städerna Riga 1201 och Tallinn (eller Reval) 1219, vidare om den danska och tyska missionen, där cistercienserorden och Roma kloster på Gotland hade en avgörande roll. Boken avslutas med ett "Afterword: Art and Politics on the Borderland" (s. 352–356), en bibliografi (s. 357–398) och ett index (s. 399–411).

Här finns nytt om stort och smått för den som är intresserad av Östersjöns tidigmedeltida historia, politik, mission, handel, korståg, urbanisering och arkitektur. I mångfalden kan framhåvas ambitionen att låta visuella källor komplettera de bristfälliga historiska källorna, där särskilt Henrik av Livlands krönika anses ha underspelat eller dolt den danska dominansen av Östersjön fram till Valdemar 2:s kidnappning 1223. Här kan framhåvas Markus tes att den teokratiska danska kungamakten samverkade med Sverkersätten om att säkra stödjepunkter längs den viktiga rutten till Kiev. Och där Riga i den tyska forskningen har beskrivits som en tysk stad, karaktäriseras den av Markus som ett "litet Visby" (s. 353f).

Tanken är som nämnts att låta de visuella källorna komplettera texterna (s. 2, 11ff), och i efterordet konstaterar Markus nöjt, att så har blivit fallet (s. 252). Men här saknar jag en mer ingående diskussion kring hur olika källor kan komplettera varandra, tillsammans skapa något

nytt eller rentav stå i motsatsförhållande, som det klarläggs i Anders Andréns metodbok *Mellan ting och text* (1997).

Markus skapar utan tvekan en i stort övertygande berättelse, där spridda delar blir meningsfulla i helheten. Men det finns en tveksam tendens till att pressa källmaterialet. Det är tydligtvis huvudberättelsen som avgör hur källorna konkret bör tolkas. Markus metodik kan således betecknas som deduktiv.

Det skaver när byggnadsfaser, dateringar eller aktörskap är osäkra eller omtvistade, och ändå fastslår Markus vad som måste vara fallet, t.ex. att Knut Lavard skulle ha uppfört rundkyrkan i Schleswig, Magnus Nilsen kyrkan i Roskilde, Valdemar 1 kapellet i Helsingborg (s. 22ff, också s. 39) och Vårdsberga i Östergötland ska vara uppförd just 1171–73 (s. 144). Vid Munsö rundkyrka i Uppland finns en skriftlig källa 1185 som kopplar orten till ärkebiskopen, men han "passar inte i denna kontext" enligt Markus, varför hon söker sig till kungens Adelsö istället (s. 161f). Förekomsten av rundkyrkor i Mälardalen blir en visuell "bekräftelse" på ett korståg till Finland 1202 (s. 167), vilket är att ta i; ett indicium möjligen. Det kunde nämnas att det tyska kyrkoverket (*Die Kunstdenkmäler der Stadt Schleswig* 3, 1985, s. 71ff, 89f) ifrågasätter Jens Vellefs tolkning, som Markus anammar, att rundkyrkan i Schleswig skulle ha genomgått två byggnadsfaser. Det fastslås, att klosterkyrkor inte uppfördes som rundkyrkor (s. 32), men då tänker jag på t.ex. oktagonkyrkan Ottmarsheim i Alsace eller Olavskyrkan i Tønsberg.

De 60 husgrunderna utanför Gråborg (s. 185) har avvisats som ett missförstånd efter nya undersökningar (*Fornvännen* 2017:1), medan förslaget att knyta Eketorps borg till Sverkersätten är lockande (s. 185f). Voxtorps rundkyrka från 1240-talet knyts till Birger jarl och hans korståg till Finland, men då kunde det vara relevant att även diskutera de samtida biskopssigillerna från Halltorps kyrka (jfr *Hikuin* 9, 1983, s. 193ff). Stackars borgen på Sprogö, som skulle ha hamnat "under" Storebältsbron (s. 251); nej, kolla vid nästa resa. Medvetenhet om kyrkor med profana funktioner kan påvisas ända sedan 1600-talet. Och det var inte Ing-Marie Nilsson (1994) utan Marit Anglert som först formulerade begreppet

”flerfunktionell kyrka” (s. 20 jfr *Möres kristnande* 1993, s. 164). Man kan också få intrycket att det är Markus idé, att rundkyrkorna skulle vara visuella uttryck för Valdemarernas korståsideo-logi, men det har framförts tidigare av andra. Sedan saknar jag Per Kristian Madsens under-sökning av trekantsreliefen i Ribe, där den inte sätts i samband med Valdemar den unges bröllop 1229 i Ribe, men med Christoffer 1:s begravning i domkyrkan 1259 (*By, marsk og geest* 12, 2000) och jag saknar Andréns *Det medeltida Gotland* (2011) med efterföljande debatt med nytt om Visby och det gotländska samhället.

Boken erbjuder en geografisk bildningsresa, som inleds i Schleswig och avslutas i Kärkna (eller Falkenau) i Estland. Längs vägen finns berikande sidospår, såsom att man överraskande läser om Helsingborg och Tønsberg i kap. 3, om Sigtuna i kap. 4, och om Sundre och Roma kloster i kap. 5. Det är dock lite förvirrande, när Estland (Estonia) och Livland (Livonia) både används som beteckningar för två olika områden (jfr titel på kap. 5) och om Estland och norra Lettland tillsammans (t.ex. s. 1f, 355).

Kersti Markus har åstadkommit en engagerande syntes om Östersjöområdet under tidig medeltid med såväl övergripande perspektiv som många nya enskilda iakttagelser. Ingen som intresserar sig för Östersjöområdet under tidig medeltid kan komma förbi Markus imponerande bok i framtiden, där jag enbart har diskuterat valda delar. Det är bara att gratulera och uppmana till läsning, men samtidigt beklaga förlaget Brills höga prisnivå, som hämmar spridningen av forskningsbragden.

Jes Wienberg

Lunds universitet
Institutionen för arkeologi och antikens historia
Box 192, SE-221 00 Lund
Jes.Wienberg@ark.lu.se

Laila Kitzler Åhfeldt, Charlotte Hedenstierna-Jonson, Per Widerström, Ben Raffield (eds.). *Relations and runes: The Baltic Islands and their interactions during the Late Iron Age and Early Middle Ages*. Visby 2020. 182 p. ISBN 978-91-7209-851-0.

This collection of articles has its background in a workshop held in 2017 as a collaborative event between two research projects, “The Viking Phenomenon” and “Everlasting Runes”, in co-operation with the Gotland Museum. The book discusses the Baltic Sea region – in particular the islands of Öland, Gotland and Bornholm – during the Late Iron Age and the Early Middle Ages. Its focus on islands and interaction reflects the thinking in current island studies, by reassessing the concept of ‘insularity’ and illuminating the role of islands in different contact networks. In this book, such perspectives are activated in analyses of historical relations within the Baltic Sea region – an area of study that has gained increasing attention over the past ten–fifteen years. The book looks at the Baltic islands in separation as well as in relation to each other and the surrounding territories. The islands emerge as “nodes in interaction” (see e.g. pp. 6, 43), while displaying particular features of islandness.

The book contains an introduction written by its four editors, and twelve individual studies. The introduction presents the central themes of the workshop: the shared and distinct features of the Baltic islands and their mutual relations; practices and mentalities that characterize the islands, also in relation to the neighbouring territories; and islands as interactive arenas of the Baltic network (see p. 6). Some overarching matters also concern continuity and change, and broader social and cultural developments. The themes are multifaceted and interconnected. The provided list may hence come forward as ambitious in its intended range, while being less focused on presenting key arguments. As the introduction clarifies, the goal has instead been to pursue varied paths of exploration and open discussion.

The twelve studies address islands and interaction in the Baltic Sea region from a variety